

AGU VISSSEL

HOBUSEVARGAD JA HARITLASED

7.

Selle vastu, et bürokraadid tööliste riigis võimust ei võtaks, pidas Lenin vajalikuks kehtestada reegli: intelligendi palk ei tohi olla kõrgem hea tööliste palgast. Seda juhtnööri on tänini vääramatult täidetud, aga bürokraatia hõivas siiski üsna varsti nii riigiaparaadi kui kogu muu inimtegevuse, eriti kõik vaimutöö vallad.

BÜROKRAATIAT ON VÄHEMALT KAHT LIIKI

Mitmesuguste bürokraatiakäsitluste seas väärrib erilist tähelepanu saksa majandusteadlase ja sotsioloogi Alfred Weberi enam kui 60 aastat tagasi kirjapandud «Ametnik». («Sotsioloogitseskiye issledovanija», 1988/6.) Seal tuleb jutuks ka küsimus, mis sünnitab bürokraatiat. Weber osutab kahele võimalikule bürokraatia allikale: kapital ja riik. Ta pöörab põhitähelepanu tolleaegselt Saksamaal tekkinud kapitali bürokraatiale. Venemaal aga sai teoks just teine, riigibürokraatia.

Kapitalism sünnitab bürokraatia maksimaalse kasumi tagamiseks. Riigibürokraatia tekib tsentralistliku riigi eesmärkide saavutamiseks. Bürokraatia teenistusse astunud haritlane satub mõlemal juhul suure masinavärgi teenri ossa. Tööline teenib oma tööpinki või konveierit 8 tundi päevas ja on siis suhteliselt vaba, valides õhtuse tegevuse suvaliselt. Bürokraatiamasin valutab teda teeniva haritlase täielikult, koos ajudega. Töölaua taga või koosolekul pähe laaditud skeemid muutuvad ametniku isiksuse osaks.

Ametnikust saab masinavärgi mutrikene. Eriti sitke on kapitalistliku aparadi haare. See on majandusliku mehhanismiga tihedalt kokku sobitatud, töökindel, suuruselt optimaalne, halastamatu, aga jätab hellitava mulje. Masinaosaks muutunud inimene kasutab masina hõbesid, seedib peas läbi masina menüüs pakutud mõtteid, elab läbi ettenähtud tundeid ja arvab sealjuures, et ta on vaba.

Riigibürokraatia on paljus samasugune, ainult suurejoonelisem. Tema eesmärk pole maine kasum, vaid palju rohkem. Tal on võime arendada fantastilisi mehhanisme, päisutada oma piire absoluutselt igale poole. Ka koonerdav majandusmees ei hakka kärpima tema tegevusvälja, ta on ise bürokraatia teenistuses ja aitab teenida mitte kasumit, vaid riigi doktriini. Siin ongi oluline erinevus. Kapitalistlik koletis vangistab ajud, et kasumit kasvatada. Need ajud, mis kasumit ei too, teda ei huvita. Riiklik koletis vangistab ajud eelkõige doktriini nimel. See tsentralistlik mehhanism paisub haarama kõiki tegevusalasid, näiteks haridust, kunsti ja kirjandust, et liita nad ühtsesse harmoonilisse mustrisse. Viimane süsteem on süsteemina universaalsem ja ilusam. Need, kellele pole antud seda ebamaist ilu näha, hakkavad aga hädaldama: ei ole kaupu, ei ole süüa seda mis tahaks, ei saa kiiresti raamatuid trükkida jne. Maamees ütleb selle süsteemi teostajate kohta: kooliskäimine teeb hobusevargaks. Vanaisade nähtud hariduse must stsenaarium on realiseerunud.

8.

Inimesed mäletavad veel, kuidas meil kapitalistlik bürokraatiaparaat riikliku vastu välja vahetati ja mis siis juhtus. Aastavahetusel esines mitmel pühapäeval raadio «Kirjutamata memuaarides» endine Tallinna kohvikuomanik Nikolai Kultas. Pärast tema kohviku natsionaliseerimist jäi ta selle tehniliseks direktoriks. Varem tegi ärijuht ühe poole kohaga hõivatud arvepidaja abiga tulud ja kulud iga päev selgeks. Uue korra ajal võeti tööle toataisi naisi ja need suutsid bilansi kord kuus välja rehkendada.

Meie riiklik bürokraatiavariant pidurdab terve ühiskonna arengut ja seab eriti nigelasse ning piinlikku olukorda just haritlaskonna.

VÖRDSUSE LOOSUNGIST

Selle kirjutise alguses lubasime rääkida konkreetsetest asjadest. Ühest üldist laadi arutlusest ei saa siiski mööda minna: viisist, kuidas sõnastame oma soovunelmaid õigetest inimsuhetest. Ilus ja meeldiv sõna võib tegevusjuhendina osutada segaseks ja pahandusi sünnitavaks. Üheks selliseks segaduste allikaks on mõiste «võrdsus», väga levinud, peaaegu kõigis õpetustes hinnatav põhimõte. Võrdsuse nimel võitlemise loosung on massidele kõige lihtsam ja arusaadavam. («Filosofski entsiklopeditseski slovar» M. 1983., lk. 557.) Aga mis näoga kuulab iga mõtleja ja veidigi elukogenud inimene norme: kõik saavad võrdset palka, kõigil on võrdne võimalus saada miljonäriks, kõigil on võrdne õigus valida endale elukoht, kõik rahvad on võrdsed, mehed ja naised on võrdsed jne. Teame ju, et iga natukenei arvestatav võrdsus teostub harva ja ainult ajutiseks, nii nagu pliiats võib seista oma teravikul püsti üksnes tsirkuseartisti ninal. Masside kaasatõmbamiseks poliitikasse toodud loosung kütkestab paraku üldise keskharidusega ühiskonda. Meile peaks olema jõukohane mõista Voltaire'i ütlist: «Kõik inimesed oleksid paramatamult võrdsed olukorras, kui neil ei oleks mingeid vajadusi», või «Võrdsus on ühtaegu kõige loomulikum kui ka kõige illusoorsem asi». (Voltaire, Filosoofiline sõnastik, Tln. 1986., lk. 184., 186.)

Päike käib kõrges kaares üle loperguse Maa-koogi, aga sellest loomulikust illusoorisusest on kogu tsiviliseeritud ühiskond ammu loobunud. Inimestevaheliste suhete normid on vaja sõnastada ka nii, et need ei seaks eesmärgiks illusoorisust.

Reaalne on see, et mõned inimesed on teistest rikkamad, targemad või ilusamad. Hüvetippude kõrgus võib äratada küll kadedust, aga kui nende saavutamisel pole teisi kahjustatud, ei saa neid hukka mõista. Normimine on vajalik skaala madalamas otsas: lõpmatu viletsus või rumalus on hädaks asjaosalisele endale ja kogu ühiskonnale. Täna on käsulaudades tuleks vältida nõuet «võrdsus». Katekismusliku eetika tuuma kõrval on vaja rõhutada kaht asja. Esiteks: isikul on õigus olla loomulik.